

ВАЛЕРІЙ ЛОБАНОВСЬКИЙ ЯК ПЕДАГОГ

I. Коляда

Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна

кореспондент-автор – I. Коляда: kolyada.i.a.1968@gmail.com

doi: 10.32626/2309-8082.2020-19.23-30

Статтю присвячено педагогічним напрямкам діяльності видатного українського тренера Валерія Лобановського. *Мета дослідження* – висвітлити одну з граней феномену видатного українського футболіста, тренера Валерія Васильовича Лобановського, а саме його особистості як педагога. *Матеріал і методи дослідження*. Мінімізації суб'єктивних поглядів і суджень сприяло використання різних джерел інформації, але передусім літературних і документальних. Використали також критичний підхід до вибору наявних джерел інформації: відбір відбувалося після їх пошуку у базі даних Scopus, SPORT Discus, Web of Science; обирали джерела, зміст яких стосувався діяльності Валерія Лобановського. Під час пошуку використовували такі ключові слова: педагогічна діяльність, футбольний тренер, спортивна кібернетика, моделі гри, а також відповідні їм аббревіатури й комбінації. Враховували також часовий аспект появи інформації з певної тематики. Аналогічно відбувалося безпосереднє вивчення друкованих літературних джерел, зокрема інформації статей журналів про списки використаної літератури. Так було обрано понад 50 джерел інформації, після цього проведено останній огляд та виокремлено 28 джерел інформації, матеріал яких було опрацьовано за допомогою адекватних загальнонаукових методів, зокрема аналізу і синтезу, систематизації, узагальнення. *Результати*. У статті акцентується увага на передових тактико-методичних та педагогічних прийомах, які застосовував Валерій Лобановський у своїй професійній діяльності. Використання таких прийомів дозволило йому стати одним із творців сучасної системи підготовки футболістів та увійти до плеяди найбільш видатних тренерів, які змінили історію футболу. Один із результатів його діяльності, як педагога, виховання трьох володарів золотого м'яча від France Football. *Висновки*. Валерій Лобановський – один з найбільш авторитетних футбольних тренерів світу та основоположник методико-педагогічних ідей, які забезпечили трансформацію футбольних методик до реалій та викликів сучасності. Він є непересічною людиною з душевними устремліннями, харизмою характеру, педантичним дотриманням вироблених норм поведінки та вимогливістю щодо цього від своїх вихованців, науково вивіреною підходом до врахування кожної дрібниці під час організації футбольної гри.

Ключові слова: Валерій Лобановський, педагогічна діяльність, футбольний тренер, спортивна кібернетика, модель гри.

Koliada I. Valeriy Lobanovskyi as an educator

Abstract. The article is devoted to the pedagogical directions of the activity of the outstanding Ukrainian coach Valeriy Lobanovskyi. The purpose of the study is to highlight the facets of the phenomenon of the outstanding Ukrainian football player, coach Valeriy Vasilyevich Lobanovskyi, namely his personality as an educator. *Material and research methods.* The use of various sources of information, but primarily literary and documentary, helped to minimize subjective views and judgments. We also used a critical approach to the choice of available sources of information: the selection took place after their search in the database Scopus, SPORT Discus, Web of Science; chose sources whose content concerned the activities of Valeriy Lobanovskyi. *The following keywords were used in the search:* pedagogical activity, football coach, sports cybernetics, game models, as well as corresponding abbreviations and combinations. The time aspect of the appearance of information on a certain topic was also taken into account. Similarly, there was a direct study of printed literature sources, including information from journal articles on lists of used literature. Thus, more than 50 sources of information were selected, after which the last review was conducted and 28 sources of information were identified, the material of which was processed using adequate general scientific methods, including analysis and synthesis, systematization, generalization. *Results.* The article focuses on the advanced tactical and methodological and pedagogical techniques used by Valeriy Lobanovskyi in his professional activity. The use of such techniques allowed him to become one of the creators of the modern system of football training and enter the constellation of the most outstanding coaches who changed the history of football. One of the results of his work as a teacher was the upbringing of three Golden Ball winners from France Football. *Conclusions.* Valeriy Lobanovskyi is one of the most authoritative football coaches in the world and the founder of methodological and pedagogical ideas that have ensured the transformation of football methods to the realities and challenges of today. He is an extraordinary person with emotional aspirations, the charisma of character, meticulous adherence to the developed norms of behavior and demanding in this regard from his students, a scientifically proven approach to taking into account every detail when organizing a football game.

Key words: Valeriy Lobanovskyi, pedagogical activity, football coach, sports cybernetics, game model.

Вступ

*«Бути тренером значно складніше, ніж гравцем.
На полі тикеруєш лише м'ячем,
а біля бровки ти керуєш людьми»*

Валерій Лобановський

Сучасні виклики, що постають перед українським суспільством, вимагають звернення до аналізів історії для вирішення проблем суспільно-політичного та громадського життя України. Перед науковцями стоїть одне з головних завдань, яке продиктоване часом та історичними трансформаціями, а саме пошук об'єднуючих постатей для української нації.

До переліку останніх цілком заслужено належить відомий український футболіст, а згодом один із найпрогресивніших тренерів світового футболу, педагог Валерій Васильович Лобановський. Адже його професійна діяльність завжди була відзначена високим професіоналізмом, прагненням до інновацій, впровадження наукових підходів до організації тренувального процесу та управління в організації футбольної гри. Саме такі риси є визначальними і для діяльності педагога. Тому вивченням різних аспектів тренерської діяльності, зокрема й педагогічної, Валерія Васильовича Лобановського є назрілим та актуальним завданням для наукової спільноти.

Матеріал і методи дослідження

Мета дослідження – висвітлити одну з граней феномену видатного українського футболіста, тренера Валерія Васильовича Лобановського, зокрема його особистості як педагога.

Досягнення мети забезпечувалося використанням комплексу адекватних загальнонаукових методів дослідження. Зокрема, було обрано розповідь, оскільки вона дозволяє більш різнобічно охарактеризувати відносно широке коло питань. Проте, для мінімізації суб'єктивних поглядів і суджень було використано різні джерела інформації, але передусім літературні та документальні. При цьому, використали критичний підхід до вибору наявних джерел інформації. Формування кола літературних джерел відбувалося після їх пошуку у таких базах даних: Scopus, SPORT Discus, Web of Science. Ураховували інформацію джерел, що були пов'язані з різними аспектами діяльності В. В. Лобановського. Під час пошуку використовували такі ключові слова: педагогічна діяльність, футбольний тренер, спортивна кібернетика, моделі гри, а також відповідні їм аббревіатури й комбінації. Враховували також часовий аспект появи інформації з певної тематики. Аналогічно відбувалося безпосереднє вивчення друкованих літературних джерел, зокрема інформації статей журналів про списки використаної літератури. Так було обрано понад 50 джерел інформації, після цього проведено останній огляд та виокремлено 28 джерел інформації, матеріал яких було опрацьовано за допомогою загальнонаукових методів, зокрема аналізу і синтезу, систематизації, узагальнення.

Результати дослідження

Деякі аспекти професійної тренерської діяльності Валерія Васильовича Лобановського (надалі В. Лобановського) як педагога в процесі підготовки спортивної команди з футболу розкрито у біографічних дослідженнях Д. Аркадьєва [1], А. Горбунова [2], А. Франкова [3], В. Цяпки [4], В. Щербачова [5]. Однак цілісного дослідження діяльності В. Лобановського як педагога ще не створено, що й становить наукову новизну дослідження.

7 травня 2002 року під час чергової календарної гри чемпіонату України з футболу у м. Запоріжжі з місцевим «Металургом» В. Лобановському стало зле. Тренера було госпіталізовано з діагнозом «інсульт» та прооперовано, стан здоров'я був оцінений як критичний. Преса, яка регулярно слідувала за станом здоров'я Лобановського, писала, що надія на одужання ще є, але Валерій Васильович свій «останній матч» вже відіграв. Його серце зупинилося 13 травня 2002 року

о 20:35 [6]. Він помирає саме в той день, коли його команда народилася, адже саме 13 травня в далекому 1927 року було засновано футбольний клуб (ФК) «Динамо Київ», з якою пов'язані найбільші успіхи В. Лобановського як гравця, так і тренера.

Характеризуючи особистість Валерія Васильовича почесний віцепрезидент УЄФА Г. Суркіс відзначав, що він завжди був системний, послідовний, інтелегентний, талановитий, ні на хвилину не зупинявся в професійному зростанні і роботі над самим собою, завжди ставив перед собою найвищі завдання. Вмів підібрати виконавців під свій стиль гри і добре їх вмотивувати. Небагато із його одноклубників були готовими на таку колосальну працю, яку він виконував з великою любов'ю [7]. Ось далеко не повний перелік педагогічно-професійних якостей, якими відзначався тренер Валерій Васильович Лобановський.

Народився майбутній видатний футболіст, тренер та педагог Валерій Лобановський 6 січня 1939 р. у сім'ї Олександри Максимівни та Василя Михайловича Лобко-Лобановських в м. Києві. Досить цікавими за походженням та соціальним статусом були їхні родини. Його мама, Олександра Максимівна, походила з сім'ї «комуністів-революціонерів». Її рідний брат, Олександр Максимович Бойченко – генеральний секретар ЦК комітету спілки молоді (комсомолу) України (1930-1932 рр.) та письменник, був прикутий до ліжка тяжкою хворобою – анкліозом. А батько, Василь Миколайович, походив з родини зовсім іншого «протилежного табору». Він – нащадок польського графського роду. Так, згідно родинної версії, поки що не підтвердженою документально видатний тренер походив з давнього роду Лобко-Лобановських. Це був славний рід, відомий ще за архівними документами XVIII століття. Пращури, Петро і Яків, служили в Стародубському полку. Яків мав чин сотника, його ім'я було внесено до Новгород-Сіверської дворянської родовідної книги. У подальшому гілка поділилася, обравши проживанням Київ і Слобожанщину. Один з його дядьків, Іван Михайлович був відомим київським педіатром, а інший – Володимир Михайлович – спочатку викладач в харківському університеті, а потім військовий в Білорусі. Жили «революціонерка» та «граф» на окраїні міста, дружньо і безмежно поважаючи один одного, виховуючи обох дітей (*прим. авт.* у Валерія Лобановського був старший брат – Євген) в суворості та справедливості [8].

Закінчивши досить в ранньому віці, як для професійного футболіста, спортивну кар'єру, В. Лобановський розпочав тренерську діяльність. А остання, як

відомо, вимагає опанування людиною не лише спортивної майстерності, а й професійної педагогічної підготовки. На посаді тренера Валерій Васильович пропрацював тридцять три роки. І постійно намагався випереджати час. Впроваджувати на практиці сучасні науково-педагогічні методики, що в значній мірі змінять розвиток футболу, В. Лобановський розпочне відразу ставши тренером дніпропетровського «Дніпра». Втім все ж таки, найбільшого успіху в цьому нелегому процесі він досягне з київським клубом «Динамо», перетворивши його на один з провідних та найтитулованіших європейських футбольних клубів. Тріумфальне сходження з рідним київським «Динамо» до вершин світового футболу Валерій Васильович розпочне зі своїм давнім товаришем Олегом Базилевичем, у якому він побачить ідейного сподвижника готового повністю зануритися в улюблену справу і який також не був обділений педагогічними талантами.

У методико-тактичній та педагогічній діяльності В. Лобановського, на наш погляд, можна виділити два напрямки: 1) впровадження наукового підходу в підготовку футбольної команди; 2) особистісний психолого-педагогічний підхід до спортсмена як до індивідуальності.

З самого початку тренерської діяльності у дніпровському «Дніпрі» В. Лобановський піднімав питання про створення траєкторії розвитку не лише для одного певного гравця, а й для всієї команди. Він практично відразу поставив під сумнів тезис що «чим більше тренувань, тим краще грає команда». Валерій Васильович часто повторював, що «порядок б'є клас», тобто при правильному режимі тренувань важливіше повністю розкрити потенціал гравця та зіграність команди, аніж намагатися зібрати колекцію із суперпрофесіоналів. Саме використання новаторських ідей дозволило дніпровській команді увійти до числа лідерів радянського футболу. А вже після переходу у 1973 році до ФК «Динамо» Київ фактично впровадив науково-методичний компонент у підготовку спортсменів футбольного клубу. На роботу до свого тренерського штабу Лобановський запросив в клуб кандидата наук із Київського інституту фізкультури Анатолія Зеленцова (належав до наукової школи Валентина Петровського із Київського інституту фізкультури) на спеціально впроваджену для нього посаду керівника наукової групи чи, як жартували у команді, «тренера по науковій роботі» [9], який допомагав В. Лобановському упроваджувати науковий підхід до тренувань, який застосовували у футбольних клубах Європи. Принцип полягав у ретельному, розрахованому до дрібниць

плані підготовки футболістів. Система будувалася на інтенсивних вправах, завдяки яким гравці отримували досвід важких навантажень. Це давало їм можливість долати втому під час матчів і бути сильнішими за суперників. Такий підхід засвідчував прагнення тренера до організації підготовки футболістів на наукових засадах, на виробленню системних форм, методів, прийомів організації тренерської діяльності при підготовці гравців-футболістів.

Анатолій Зеленцов був безпомилково допитливим у своєму аналізі. Він стверджував, що команда ніколи не програє матч, якщо кількість важливих моментів, в яких вона допустить помилки, не перевищить 18%. Спільна робота науковця та Валерія Васильовича мала наслідком створення вироблення нової поведінкової моделі футболістів під час гри, яка передбачала інноваційність стилю гри, якому були притаманні як стрімко-організовані контратаки, так і відточені маневри без м'яча, що включало переосмислення та використання досвіду моделі «тотального футболу», який застосовувала збірна Нідерландів під опікою тренера Рінуса Міхелса [10].

В. Лобановський був чудовим математиком і був буквально одержимий технічним прогресом, який швидкими темпами поширювався Радянським Союзом у 1960-х роках минулого століття. Кілька років він провів в Київському політехнічному інституті, де, вивчаючи функціонування систем опалення, прийшов до ідеї про доцільність використання наукового методу і аналізу в футболі. Одним з висновків, які зробив для себе В. Лобановський, був той, що в командній грі продуктивність кожної системи (команди) є більшою, ніж сума віддачі окремих її елементів (гравців). Футбол можна проаналізувати чисельно, і його потрібно було сфокусувати на колективному компоненті, відсунувши на задній план індивідуальність. Продовжуючи впровадження наукового підходу в підготовку спортивної команди, Валерій Лобановський у 1970-х почне співпрацювати з найбільш технологічною установою СРСР – Інститутом кібернетики АН УРСР, що знаходилася у м. Києві. Так, у січні 1976 року відбулася перша робоча зустріч В. Лобановського та академіка Віктора Глушкова, влаштована Борисом Вознесенським. Тривала вона близько 3-5 годин. До речі, Віктор Глушков дуже любив футбол, а в Інституті кібернетики можна було часто спостерігати як в обідню перерву вчені азартно ганяли м'яча. Вчений-кібернетик легко розумів професійні питання футбольного тренера В. Лобановського, який напівсерйозно перепитував спільних знайомих, чи

не працював вчений тренером. То й же Борис Воскресенський був твердо переконаний, що ідеї теорії моделювання футбольної гри були запропоновані Віктором Глушковым – це «виїзна» і «домашня» моделі гри. Втім, як слушно відзначають науковці В. Глушкова і С. Жабін, необхідно зробити важливе уточнення: співпраця В. Лобановського і В. Глушкова мала швидше формат робочих консультацій та допомоги експертів-ентузіастів, ніж офіційної спільної роботи академічного інституту і наукового центру футбольного клубу. Тому було декілька причин і, мабуть, найважливішою була небезпека взаємного ризику. Наприклад, В. Лобановський неодноразово ставав тренером футбольної збірної СРСР, але з хиткими позиціями – провальний виступ на міжнародних змаганнях був приводом для його звільнення з посади. Натомість, у Віктора Глушкова в спробах лобіювання проекту ЗДАС вистачало своїх супротивників в керівних радянських органах. Упродовж 1970-1980 рр. таке неформальне співробітництво охоплювало розробку таких напрямків: 1) розробка технічних систем управління і моніторингу гри, 2) розробка професійної футбольної статистики, 3) підвищення ефективності тренувань гравців шляхом моделювання, 4) моделювання тактики і стратегії футбольної гри, 5) розвиток спортивної медицини (психофізіології) [11].

Сам Валерій Васильович описав у своїй книзі «Безкінечний матч» становлення цієї системи так. Переслідування та нерозуміння, з якими мають справу новатори у футболі, – тема для наукового світу не нова. Розглядаючи сучасні тренування у ракурсі трьох аспектів – стратегічний, тактико-технічний і психофункціональний, – і, прекрасно усвідомлюючи, що завдання організації управління футбольною грою пов'язані з новою науковою дисципліною – спортивною кібернетикою. Анатолій Михайлович Зеленцов на собі відчув, як болісно важко прокласти дорогу цим новим ідеям, реалізувати їх. Багато вчених, тренери, футболісти до них ще не готові, і я переконаний, що кандидат педагогічних наук Зеленцов, займаючись моделюванням тренувань у футболі, питаннями управління грою, випередив час [12].

У той же час складались легенди про навантаження на тренуваннях та дисциплінарні вимоги Валерія Лобановського до своїх вихованців. Дійсно, якщо спортсмен не міг втримати себе в поведінкових нормах, означених наставником, то у нього було обмаль шансів впоратися з навантаженнями, що пропонувалися. Згідно з його твердженням, ідеальних команд, у яких одночасно грають на полі одні зірки,

не існує. В залежності від вродженого таланту одним випадає філігранна робота на футбольному полі, а іншим – чорнова. Однак і ті, і інші в рівній мірі тренеру потрібні. Валерій Васильович вмів досягти результату, коли на полі поряд із видатними гравцями знаходилися футболісти з відносно скромними можливостями. Проте вони максимально використовувалися [13]. Такий підхід засвідчує, що одну грань педагогічного таланту тренера В. Лобановського – це вміння використовувати потенціал кожного гравця, забезпечивши футболісту можливість для самореалізації, формуванню у гравця почуття самодостатності, віри у власні сили, корисності. У цій моделі управління організації підготовки футболіста тренер В. Лобановський виявив риси справжнього педагога – вірити в особистість вихованця і створювати умови для максимальної реалізації ним своїх задатків та здібностей.

За спогадами тих, кому пощастило працювати пліч-о-пліч з Валерієм Лобановським, його досвід нехай би навіть узагальнений у багатьох лекціях, залишався все одно неповторний. Якими оригінальними у своїй творчості є геніальні митці – композитори, літератори, артисти, художники... Тренерська геніальність Лобановського полягала насамперед в умінні зрозуміло (але не плутати зі спрощенням) пояснити футболістові завдання, які він має реалізувати під час гри, чітко сформулювати мету та окреслити програму підготовки до реалізації цих завдань. Саме через те система, в основі якої лежала бездоганна функціональна підготовка спортсмена з належним коефіцієнтом корисної дії та яку справедливо називають «системою Лобановського», працювала лише в нього. Тільки Валерій Васильович вмів домогтися того рівня самовіддачі від конкретного гравця і команди в цілому, який був важливим для досягнення певної мети [14]. У цьому є ще одна феноменальність видатного педагога – це вміння виробити власну, унікальну, неповторну на іншу модель організації навчання, запропонувати власні, осмислені та апробовані, форми, прийоми та методи навчання.

Тренер – педагог В. Лобановський виробив правила життя, які є визначальним для характеристики його педагогічного кредо – особистісний підхід до своїх вихованців: «Тренер повинен свято пам'ятати, не забувати ні на мить, що працює з людьми, які в значній мірі роблять з нього тренера. А люди на відміну від роботів мають душу, часто досить вразливу, іноді – норовливу. Тренер, безумовно, повинен досконально розбиратися в футбольній справі, але це одна сторона медалі. Інша – тренер зобов'язаний однаково добре

розуміти і душу гри, і душу людей». «Справжній тренер зобов'язаний уважно стежити за сучасними світовими тенденціями, постійно дізнаватися щось нове, а не використовувати з сезону в сезон одні і ті ж напрацювання». Придивлятися до гравців, намагався їх зрозуміти, прийняти їх такими, як вони є: їх характери, настрої, запити, вникнути в сімейні та особисті справи, копався часом навіть в таких дрібницях, які, здавалося б, зовсім ніякого відношення до футболу не мають.

Тренер повинен вчитися все життя. Якщо зачерствів, перестав вчитися – значить, перестав бути тренером [15].

Педагога – тренера В. Лобановського вирізняли ще ряд рис – це постійна робота над собою, підвищенням свого професійного і освітнього рівня, порядність і стриманість, повага до особистості іншого. «Завжди хотів учитися чогось нового. Для цього завжди знаходив час. Був освіченою, культурною, доброзичливою, порядною людиною. При цьому не сприймав, коли його не так розуміли чи перекичували, але не переходив на особисті образи. Уникав публічних негативних висловів про інших. Він досконало знав усіх гравців та їхні можливості. Хороший тренер – це тактик, психолог, селекціонер. Саме ці чесноти ввібрав у себе Валерій Лобановський. Уміння згуртувати спортсменів в єдиний колектив, налаштувати їх, обрати правильну тактику, змінювати гру команди під час матчу» [16].

Як справжнім педагогом ним керувала мрія про ідеальну гру й вічне вдосконалення. Тренер – педагог В. Лобановський хотів, щоб його команди показували світу гармонію розуму і пристрасті, фантазії і точного розрахунку, залізної волі й вишуканості. У найкращі дні, коли Лобановському вдавалося пояснити цю формулу своїм гравцям, а вони були здатні її реалізувати, на полі народжувалися шедеври.

В. Лобановський цінував індивідуальність, але вважав, що вона повинна підкорятися інтересам команди. Він припускався помилок, а потім ретельно аналізував їх, щоб ніколи не повторювати. Вирішував завдання тут і зараз, але при цьому завжди думав про майбутнє футболу. Його називали «футбольним ученим» і визнавали, що система підготовки гравців від Лобановського – прогресивне слово в історії гри. Тренер жорстко дотримував своїх принципів і вважав, що поступитися ними – найбільша зрада в професії. Він був учителем і водночас невгамовним учнем, який завжди прагнув нових знань, часом не шкодуючи себе [17].

«Футбол і театр мають дуже багато спільного, – вважав метр українського театру Богдан Ступка. – Між театром і футболом є дуже багато подібного. Правила

є, традиції є, канони є і так далі. Але притаманні і там і там: творчість, імпровізація... Футбол має бути артистичним. Це ж гра !.. Це імпровізація !.. Там, де нема артистизму, – футбол не цікавий. Нема артистизму в спектаклі – спектакль не цікавий!» [18].

Тренер – педагог В. Лобановський прагнув виховати не тільки спортсмена – гравця, що витримував би тільки максимальні фізичні навантаження, але і сформувати духовний світ особистості футболіста, якому сьогодні необхідно грати футбольну гру, а завтра бути батьком власних дітей, наставником нового покоління футболістів. Людина високої культури та інтелігентності, ерудованості, широкого світогляду, духовності, яким і має бути справжній педагог, Валерій Васильович у своїй моделі підготовки особистості – гравця значну увагу приділяв духовному зростанню особистості своїх вихованців, прагнучи забезпечити гармонійність їхнього розвитку, яка б включала фізичну досконалість та сприйняття і розуміння світу прекрасного. І у цьому контексті він важливе місце відводив театральному мистецтву. В. Лобановський був переконаний, що «люди мають ходити на стадіон, театри порожні бути не можуть! Не можуть артисти і актори грати в порожньому театрі» [19]. Гравцям і тренерському складу київського клубу «Динамо» давали абонементи в театр Російської драми та в Оперний театр. Лобановський дуже любив влаштовувати для команди заходи на кшталт походів в кіно або екскурсії всякі.

«Лобановський любив мистецтво і починаючи з 1973 року традиційно проводив свою зимову відпустку в Ленінграді, де нерідко, син О. Борисова (відомий актор театру і кіно, знаменитий Свирид Петрович Голохвастов із фільму «За двома зайцями» та інженер Гарін), Юра проводив для гостя з сонячної України екскурсії, водив в театр і т.д. Починаючи з 1973-го року він кожну зиму приїжджає в Ленінград на канікули. Приїжджає «вдосконалюватися»... вдень його Юра освічував в частині музеїв, потім у них партія в шахи, увечері – обов'язкове відвідування БДТ (Мета – переглянути весь репертуар – давно перевиконана.

В той день, коли в БДТ вихідний, йде в МАЛЕГОТ слухати «Євгенія Онегіна»... У свій перший приїзд просить посприяти команді «Динамо» потрапити на виставу «Три мішка бур'янистої пшениці». Дістає календар ігор на наступний сезон і бронює двадцять п'ять місць за півроку вперед. Мені це приємно, але все ж таки сумніваюся: чи потрібно це всій команді? Вистава важка, довга, у них заболять ноги і... вони програють «Зеніту»...

«Все буде по програмі, – була відповідь, яку можна було передбачити. – Ми в цей день дамо на ноги навантаження менше». Через півроку точно в призначений день команда в строгих костюмах і краватках, коли глядачі вже розташувалися на місцях, з'являється в партері.

(З костюмами – абсолютне божевілля! У нього є один, «щасливий», який в день гри йому привозять з хімістки. Він одягає його в шість годин і прямує на гру. Якщо гра програється, все одно наступного разу – той самий костюм, з тієї ж хімістки.)

У залі оплески. Ще б пак – чемпіон країни і володар Кубка кубків у повному складі! Антракт затягують на півгодини: у команди – режим, вона вечеряє за лаштунками. Випадково чую репліку одного з гравців: «Ну і кому це потрібно? Тренера (наголос, звичайно, на «а») хочуть показати свою освіченість!» Переказую це Лобановському. Він сміється: «А що ти хотів? Все зрозуміти з першого разу їм важко. Треба буде ще раз зводити в наступному році. (У слові «зрозуміти» вперто робить наголос на «о». Скільки я не натякав...)

Зате Веремєєв, – продовжував він, – після вистави попросив дозволу не автобусом до готелю добиратися, а пішки. Спектакль його так вразив, що він не захотів ні з ким розмовляти. Всю ніч не спав, і в грі з «Зенітом» після першого тайму я його замінив» [20]. «Лобановський дуже любив влаштовувати для команди заходи на кшталт походів в кіно або театр, екскурсії всякі. Він був людиною інтелігентною і ерудованою, прагнув і прищепити підопічним потяг до прекрасного. Так ось, перед грою з «Динамо» ми пішли всією командою на фільм «Вершник без голови...» (зі спогадів воротаря дніпровського «Дніпра» Леоніда Колтуна) [21].

«Людина жива стільки, як довго про неї пам'ятають», – твердить народна мудрість. У педагогіці В. Лобановського важливе місце займало виховання історичної пам'яті, шанобливого ставлення до діячів минулого, бо тільки усвідомлення того факту, що ти є частиною цього культурного простору, на його глибоке переконання має допомогти у вихованні почуття співпереживати, розуміння цінності людського життя. «Періодично возив на кладовища. Особливо на Новодівочий в Москві, коли ми приїжджали туди грати з місцевими командами. Знали його як свої п'ять пальців, самі могли проводити екскурсії. Навіщо нас туди водили? Ну ось була така традиція – вшанувати пам'ять знаменитих діячів культури і мистецтва, покласти квіти до їх могил», – згадував воротар дніпровського «Дніпра» Леонід Колтун [22].

Нападник «Дніпра» Василь Лябик [23] пригадував, що у кожному місті є свої визначні місця: що ти побачиш з вікна автобуса?; кожне місто має свою родзинку. Я вдячний В. Лобановському за те, що майже всюди він організовував нам екскурсію. Інакше вийшли б з готелю, потоптали стежечку і назад в номер. А він водив нас на відомі кладовища, музеї, театри. З ним я, наприклад, відвідав Піскарьовське і Новодівоче кладовища, Хатинь, Большой театр, Стрийський парк у Львові.

Дискусія

Настанови В. Лобановського зробили підопічних не тільки футболістами, а й людьми. Він показав правильний шлях до здорового і самостійного життя, якому також потрібно навчатися. Педагог – тренер В. Лобановський своїм прикладом самовідданого служіння справі переконував навіть не фанатів та вболівальників футболу в тому, що ніколи не треба падати духом, а необхідно йти до своєї мети шляхом роботи над собою. У моєму житті, як і в житті багатьох футболістів «Динамо» того покоління, Валерій Лобановський, безумовно, відіграв велику роль. Коли він повертався в Київ, ми розуміли – приходить тренер, якому вже нічого і нікому не потрібно доводити. Методи його роботи ніхто з нас не ставив під сумнів, всі знали, що це дає результат. Команда відразу повірила в тренера, розуміючи, що легко не буде», – згадував легендарний воротар збірної України та київського «Динамо» Олександр Шовковський [24].

Особисто для мене, як для гравця, він зіграв величезну роль. І фахівці, і гравці, які були щасливчиками, що працювали з Лобановським, отримали чудові наукові та тренерські знання, досвід. Цей тренер майже повністю змінив мене. З його приходом, моє розуміння професіонального футболу змінилося. Він виховав багато гарних якостей в мені, які допомогли мені в майбутньому, коли я переїхав до Італії, коли я був в Англії, і протягом усієї моєї кар'єри. Перш за все, кар'єра футболіста складається з професіоналізму. Величезного професіоналізму. Не лише на футбольному полі, а й у житті. Це означає, що ти повинен постійно турбуватися про себе. Протягом кар'єри, чим серйозніше ти до цього ставитимешся, тим довше ти гратимеш. Звичайно, концентрація є обов'язковою умовою тренувального процесу. Слухати, перш за все, що тобі говорить тренер. Вивчати психологію та різноманітні тактичні схеми для свого всебічного розвитку. І звісно, удосконалюватися як людина, тому що футбольна освіта – це одне, але життєві знання та обізнаність, здатність підтримати

будь-яку розмову, розуміння життя – це надзвичайно важливий процес. Це дуже допомагає у майбутньому. Особливо знання мов, здатність адаптуватися до різноманітних ситуацій, розуміння ментальності інших країн – це великий досвід, який я накопичував протягом всієї своєї кар’єри. Все це допомогло мені розкрити своє життя зовсім по-іншому», – відмічав А. Шевченко [25].

Застосований В. Лобановським науково-педагогічний підхід дозволив досягнути вагомих результатів у організації підготовки гравців та організації проведення самої гри на футбольних полях різних країн. Зокрема, провідний оглядач сайту ESPN SoccerNet Норман Хаббард визначив найбільш успішних тренерів в історії світового футболу, взявши за критерій – кількість завойованих трофеїв. Високу четверту позицію в цьому рейтингу займає Валерій Лобановський (28 трофеїв – 8 чемпіонств СРСР, 6 Кубків СРСР, 3 Суперкубка СРСР, 2 Кубка володарів кубків, 1 Суперкубок УЄФА, 5 – чемпіонств України, 3 – Кубка України), поступаючись лише Серу Алексу Фергюсону з «Манчестер Юнайтед» (47 трофеїв) і ще двом шотландським тренерам: Уїллу Мейлі та Біллу Страту – по 30 трофеїв [26].

Окрім того, В. Лобановський, як тренер, виховав трьох володарів (1975 рік – Олег Блохін; 1986 рік – Ігор Беланов; 2004 рік – Андрій Шевченко) найпрестижнішої нагороди серед професійних футболістів – «Золотий м’яч» France Football. Сам тренер був удостоєний найвищою державною нагородою «Герой України», а

також «Рубіновим орденом» УЄФА та орденом ФІФА «За заслуги» за внесок у розвиток футболу [27].

Він був одним з найвеличніших тренерів на планеті і він залишив важливий слід в історії світового футболу. Я пишаюся, що він був українцем, – заявив А. Шевченко [28].

Висновки

Валерій Лобановський – один з найбільш авторитетних футбольних тренерів світу та основоположник методико-педагогічних ідей, які забезпечили трансформацію футбольних методик до реалій та викликів сучасності. Його педагогічний талант, осмислена і розроблена модель підготовки гравця, організація самої гри перетворюють київське «Динамо» в провідний європейський футбольний клуб, а у декількох поколіннях своїх вихованців він зуміє виховати менталітет переможців.

Вирізняє особистість В. Лобановського, як непересічної людини з душевними устремліннями, харизмою характеру, що педантично дотримується вироблених норм поведінки та вимагає цього від своїх вихованців, науково вивірених підхід до дрібниць в організації футбольної гри. Успішність педагога виявляється в успіхах його учнів, що своїми здобутками мають перевершити свого наставника. У цьому сенсі В. Лобановський – успішний педагог. Він виховав трьох володарів «Золотого м’яча» від France Football, здобувши визнання світової футбольної спільноти.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Джерела та література

1. Аркадьев Д. Ера Лобановського. М.: Вид-во «АСТ», 2009. 416 с. Arkadyev, D. (2009), *Era Lobanovskogo* [The era of Lobanovsky]. AST, Moscow. 416 p. [in Russia].
2. Горбунов А. Лобановский. М.: Молодая гвардия, 2018. 599 с. Gorbunov, A. (2018), *Lobanovskiy* [Lobanovsky]. Young Guard, Moscow. 599 p. [in Russia].
3. Франков А., Харитонов Д. Лобановський. Післямова. М.: Вид-во «АСТ», 2002. 74 с. Frankov, A., Haritonov, D. (2002), *Lobanovskiy. Pislyamova* [Lobanovsky. Epilogue]. AST, Moscow. 416 p. [in Russia].
4. Цяпка В. Валерій Лобановський. Харків: «Фолио», 2010. 100 с. Tsyapka, V. (2010), *Valeriy Lobanovskiy* [Valery Lobanovsky]. Folio, Kharkiv. 100 p. [in Russia].
5. Щербачов В. Лобановський. Наука перемагати. Київ: «Саміт – Книга», 2019. 159 с. Scherbachov, V. (2019), *Lobanovskiy. Nauka peremahaty* [Lobanovsky. The science of winning]. Summit – Book, Kyiv. 159 p. [in Ukraine].
6. Не стало Валерія Лобановського. *Хрещатик*. 2002. № 68. С. 1. "Ne stalo Valeriya Lobanovskogo" [Valery Lobanovsky passed away] (2002). *Khreshchatyk*, 68, p. 1. [in Ukraine].
7. Лобановский В. Сборник статей и документов. Київ: «ЛИЧНОСТИ», 2009. С. 14. *Lobanovskiy V.* (2009), *Sbornik statey i dokumentov* [Collection of articles and documents]. PERSONALITIES, Kyiv. p. 14. [in Russia].
8. Горбунов А. Лобановский. М.: Молодая гвардия, 2018. С. 11. Gorbunov, A. (2018), *Lobanovskiy* [Lobanovsky]. Young Guard, Moscow. p. 11. [in Russia].
9. Глушкова В., Жабін С. Гра швидкості й фантазії. Спортивна кібернетика і київське «Динамо». *Спільне*. URL: <https://commons.com.ua/> Glushkova, V., Zhabin, S., "Hra shvydkosti y fantazyi. Sportyvna kibernetika i kyivske «Dynamo»" [Game of speed and fantasy. Sports cybernetics and Dynamo Kyiv]. *Common*. Retrieved from: <https://commons.com.ua/>. [in Ukraine].
10. Спеддінг Дж. Валерій Лобановський. Науковець. *90 min* (перек. з англ. «Футбольний клуб»). URL: http://www.fcdynamo.kiev.ua/allnews/news/valeriy_lobanovskiy_naukovets Spedding, J. "Valeriy Lobanovskiy. Naukovets" [Valery Lobanovsky. Scientist]. *90 min*. Retrieved from: http://www.fcdynamo.kiev.ua/allnews/news/valeriy_lobanovskiy_naukovets. [in Ukraine].
11. Глушкова В., Жабін С. Гра швидкості й фантазії. Спортивна кібернетика і київське «Динамо». *Спільне*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://commons.com.ua/> Glushkova, V., Zhabin, S., "Hra shvydkosti y fantazyi. Sportyvna kibernetika i kyivske «Dynamo»" [Game of speed and fantasy. Sports cybernetics and Dynamo Kyiv]. *Common*. Retrieved from: <https://commons.com.ua/>. [in Ukraine].

12. Лобановский В. Бесконечный матч. М. : Физкультура и спорт, 1989. С. 44-45.
Lobanovsky, V. (1989), *Beskonechnyy match* [Endless match]. Physical culture and sport, Moscow. Pp. 44-45. [in Russia].
13. Браницький Г. Той, хто постійно прагнув до знань і ділився надбаним. Голос України. 2019. № 15. С. 6-7.
Branitsky, G. (2019), "Той, khto postiyno prahnuv do znan' i dilyvsya nadbanym" [He who constantly sought knowledge and shared what he gained]. *Voice of Ukraine*, 15, pp. 6-7. [in Ukraine].
14. Лобановский В. Сборник статей и документов. Київ : «ЛИЧНОСТИ», 2009. С. 3-5.
Lobanovskiy V. (2009), *Sbornik statey i dokumentov* [Collection of articles and documents]. PERSONALITIES, Kyiv. Pp. 3-5. [in Russia].
15. Валерій Лобановський. Правила життя. URL: <https://1927.kiev.ua/news/>
Valeriy Lobanovskyy. Pravyla zhyttya [Valery Lobanovsky. Rules of life]. Retrieved from: <https://1927.kiev.ua/news/>. [in Ukraine].
16. Лобановський досконало знав гравців та їхні можливості. URL: <https://gazeta.ua/articles/sports-newspaper/>.
"Lobanovskyy doskonalo znava hravtsiv ta yikhni mozhlyvosti" [Lobanovsky knew the players and their capabilities]. Retrieved from: <https://gazeta.ua/articles/sports-newspaper/>. [in Ukraine].
17. Панасов І. Валерій Лобановський. Київ : «Агенція «ІПІО», 2019. С. 122.
Panasov, I. (2019), *Valeriy Lobanovskyy* [Valery Lobanovsky]. ІПІО Агенсу, Kyiv, P. 122. [in Ukraine].
18. Із інтерв'ю Б. Ступки: "Футбол і театр мають дуже багато спільного". URL: <https://www.dw.com/uk/>.
Iz interv'yu B. Stupky: "Futbol i teatr mayut' duzhe bahato spil'noho" [From an interview with B. Stupka: "Football and theater have a lot in common"]. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/>. [in Ukraine].
19. Із прес-конференції В. Лобановського. URL: <https://footballhub.com.ua/>
Iz pres-konferentsiyi V. Lobanovskoho [From the press conference of V. Lobanovsky]. Retrieved from: <https://footballhub.com.ua/>. [in Ukraine].
20. Із «Щоденника О. Борисова». URL: <https://nv.ua/ukr/>.
Iz "Shchodennyka O. Borysova" [From the "Diary of O. Borisov"]. Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/>. [in Ukraine].
21. URL: <https://nv.ua/ukr/> Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/> [in Ukraine].
22. URL: <https://nv.ua/ukr/> Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/> [in Ukraine].
23. Із інтерв'ю В. Лябика. URL: <https://football.ua/>
Iz interv'yu V. Lyabyka [From an interview with V. Lyabik]. Retrieved from: <https://football.ua/> [in Ukraine].
24. URL: <https://uazmi.org/> Retrieved from: <https://uazmi.org/> [in Ukraine].
25. Із інтерв'ю Андрія Шевченка: «Ми бачимо позитивні зміни в грі нашої збірної». URL: <https://zik.ua/news/2016/06/10>.
Iz interv'yu Andriya Shevchenka: "My bachymo pozytyvni zminy v hri nashoyi zbirnoyi" [From an interview with Andriy Shevchenko: «We see positive changes in the game of our national team»]. Retrieved from: <https://zik.ua/news/2016/06/10> [in Ukraine].
26. Чернобай І. Історія розвитку футболу. Львів : ЛДУФК, 2016. С. 256.
Chornobay, I. (2016), *Istoriya rozvytku futbolu* [History of football development]. LDUFK, Lviv. P. 256. [in Ukraine].
27. Чернобай І. Історія розвитку футболу. Львів : ЛДУФК, 2016. С. 256-257.
Chornobay, I. (2016), *Istoriya rozvytku futbolu* [History of football development]. LDUFK, Lviv. pp. 256-257. [in Ukraine].
28. Із інтерв'ю Андрія Шевченка: «Ми бачимо позитивні зміни в грі нашої збірної». URL: <https://zik.ua/news/2016/06/10>
Iz interv'yu Andriya Shevchenka: "My bachymo pozytyvni zminy v hri nashoyi zbirnoyi" [From an interview with Andriy Shevchenko: «We see positive changes in the game of our national team»]. Retrieved from: <https://zik.ua/news/2016/06/10> [in Ukraine].

Надійшла до друку 26.11.2020